

10. Timonina L.I. Social'no-pedagogicheskaja fasilitacija uchebnoj dejatel'nosti neuspevajushhih shkol'nikov-podrostkov: dis. na soiskanie nauch. stepeni kand. psihol. Nauk/ L.I. Timonina. – Kostroma, 2002. – 212 s.

11. Shahmatova O.N. Pedagogicheskaja fasilitacija: osobennosti formirovanija i razvitija / O.N. Shahmatova // Nauchnye issledovanija v obrazovanii. — 2006., № 3. — S. 118-125.

**Шевченко Е.А.
ФАСИЛИТАЦИЯ КАК СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ И
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН**

В статье проанализированы основные теоретические положения относительно феномена фасилитации, обобщены результаты исследований в рамках различных концептуальных подходов социальной психологии и педагогики.

Ключевые слова: социальная фасилитация, педагогическая фасилитация, фасилитативная компетентность, субъект-субъектное взаимодействие фасилитативное влияние.

**Shevchenko E.A.
FACILITATION AS A SOCIO-PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL
PHENOMENON**

This study analyzes basic theoretical propositions concerning the phenomenon of facilitation. The results of research within the different conceptual approaches in social psychology and pedagogy are summarized.

Key words: social facilitation, pedagogical facilitation, facilitative competencies, subject-subject interaction, facilitative influence.

Шевченко Катерина Олександрівна – аспірант Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ.

УДК 159.923.2.

Яремчук В. В.

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПІДЛІТКАМИ, ЯКІ МАЮТЬ СХИЛЬНІСТЬ
ДО СОЦІАЛЬНОГО УТРИМАНСТВА**

В статті піднімається проблема соціального утриманства серед підлітків. Визначено соціально-психологічний зміст означеного явища, обґрунтовується необхідність проведення цілеспрямованої соціальної роботи з такими підлітками. Джерел – 9.

Ключові слова: соціальне утриманство, соціальний паразитизм, стратегії поведінки, життєві сценарії.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується станом нестабільності, невизначеності всієї соціальної системи. На рівні окремої особистості це може проявлятися у різного роду девіаціях, зміні соціального статусу, звичного способу та стратегій життя, виснаженні психологічних ресурсів, появи нової системи життєвих орієнтирів тощо. Відомо, що у ситуаціях невизначеності зростає тривожність та знижується життєстійкість особистості. Тоді ефективними стають соціально-психологічні компенсатори, стратегії заміщувальної поведінки, які дають змогу знизити рівень тривожності та досягнути психологічної рівноваги. Саме за таких умов поширеними стають нові тенденції у соціальній теорії і практиці: соціальний паразитизм, соціальний маргіналізм, соціальні девіації та інші прояви поведінки особистості, які вимагають детального наукового та практичного вивчення. Негативний зміст зазначеного явища полягає у незрілій соціальній позиції особистості та неможливості приймати відповідальні рішення, трансформації родинних стосунків, спотворенні економічної соціалізації. Найбільша небезпека проявів соціального утриманства спостерігається у підлітковому віці і може мати продовження у соціальному сирітстві, суїцидальних та аутоагресивних намірах, різного роду девіаціях.

Проблема соціального утриманства або соціального паразитизму в науковій літературі досліджена досить мало. Однак практичне значення теми в умовах трансформаційних суспільних змін, міграційних процесів свідчить про наукову потребу її вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел засвідчує, що соціальне утриманство як предмет спеціального дослідження недостатньо вивчене в психологічній науковій літературі (С. Грабовська, М. Кліманська, М. Левицька). Зазвичай, явище соціального утриманства розглядають у руслі життєвих стратегій та копінг-стратегій, тому ці два поняття можуть слугувати методологічною основою для аналізу соціального утриманства.

У концепціях, пов'язаних із життєвими стратегіями, особистості для позначення соціального утриманства використовують назви “пасивна життєва стратегія” (К. Абульханова-Славська), “стратегія переважання зовнішніх прагнень” (Т. Кассер, Р. Райен), “стратегія відмови від боротьби”, “пасивне пристосування”, “адаптивне самообмеження” (Р. Пехунен), “стратегія життєвого добробуту” (Т. Резнік, Ю. Резнік), “соціально-економічна залежність” (“соціальне утриманство”), “соціальний паразитизм” (Є. Балабанова), “стратегія “Дай!” (М. Левицька), “вимагаюча поведінка” (С. Грабовська). Риси соціального утриманства можна зустріти в описі “людини, що бере”, “людини, що керує”, “людини, що уникає” (А. Адлер), “людини рецептивної орієнтації”, “людини, орієнтованої на експлуатацію”, “людини, що орієнтована на накопичення”, “людини ринкової орієнтації” (Е. Фромм), “причепи” (Е. Шостром), “орієнтації проти людей”, “орієнтації до людей” (К. Хорні), “людини нижчого рівня адаптації” (О. Лазурський).

Психологічні емпіричні дослідження фокусуються на ціннісних орієнтаціях і лише частково торкаються проблеми інших особистісних характеристик осіб з високим рівнем соціального утриманства, проблеми їхнього функціонування в сфері міжособистісних стосунків та формування цієї позиції в сім'ї. Соціальне утриманство як таке не є предметом спеціальних наукових розробок: проведені наукові дослідження стосуються загалом всіх можливих життєвих стратегій.

Мета статті – з'ясувати соціально-психологічний зміст соціального утриманства та окреслити коло проблем соціальної роботи.

Виклад основних матеріалів і результатів дослідження. Наукова проблема соціального утриманства є досить цікавою і новою у психологічній літературі і лежить у площині індивідуального і групового, економічного і духовного. Загалом, соціальне утриманство найперше приносить шкоду самій особистості, оскільки деформує, руйнує систему її взаємодій з навколишнім світом і накладає негативний відбиток такої поведінки на родинних стосунках, спілкуванні і взаємодії з оточуючими. Соціальне утриманство як психологічне явище досліджує професор Варшавського університету М. Левицька, яка розглядає його як «вимагаючу поведінку» [1; 2]. Автор спирається на роботи західних учених – Г. Рідера, Г. Пітерса тощо [3; 4; 5].

Дослідниця протиставляє утриманство активному способі дій. На думку автора, в основі вимагаючої форми поведінки – певне бачення світу, яке має три компоненти [2, с. 112]:

1. Стійкий поділ на «Ми» і «Вони». «Ми» – «ті, яким належить», «Вони» – «ті, які повинні нам це дати»;
2. Небажання брати активну участь у суспільній діяльності (крім діяльності, спрямованої на декларування власних потреб і прагнень);
3. Партикуляризм інтересів – бачення власного інтересу як незалежного від інтересів іншої особи, інших соціальних груп, інститутів або суспільства загалом.

Професор М. Левицька пропонує схему розвитку соціального утриманства. Згідно з цією схемою, поведінка соціального утриманства (принаймні частково) формується через систему виховання (у певній політичній системі), що ґрунтується на асиметрії доброго та поганого (дозволеного й недозволеного). З цієї асиметрії випливає позитивне оцінювання активної чи пасивної форм поведінки [2]. Відповідно, людина намагається сама заробити те, що їй потрібно для життя (стратегія «Зароби!»), або вимагає цього від інших осіб чи держави (стратегія «Дай!»). На думку вченої, такі позиції формуються суспільними нормами, які є в державі в певний історичний період.

М. Кліманська, досліджуючи проблему соціального утриманства в соціально-психологічному контексті, визначає його як специфічне ставлення до суспільства та до інших людей, що виявляється в установках особистості (“усі винні мені”) та її поведінці (“вимагаюча” поведінка). Специфікою соціального утриманства є його спрямованість на отримання максимальних переваг для себе, для реалізації власного життєзабезпечення, яке досягається шляхом використання інших людей та суспільства загалом при найменших затратах і зусиллях зі свого боку.

Крім того, авторка шляхом емпіричного дослідження визначає загальні психологічні особливості осіб з високим рівнем схильності до соціального утриманства:

- Специфічна система життєвих переконань: негативний образ соціального світу, переконаність у тому, що будь-які соціальні норми є відносними, консервативність життєвих поглядів та особливі критерії справедливого поділу.

- Специфічна система життєвих цінностей — більша важливість матеріально забезпеченого життя, розваг, порівняно з особами з нижчим рівнем схильності до соціального утриманства і менша важливість щасливого сімейного життя, творчості та щастя інших людей.

- Низький рівень громадської активності.

- Низький рівень розвитку особистісної зрілості, а саме таких її показників як децентрація, глибинність переживань, життєва філософія, толерантність, автономність та контактність.

- Низький рівень здатності до емпатії — раціонального, емоційного, інтуїтивного каналів емпатії, установок, що сприяють емпатії, проникаючої здатності, ідентифікації.

- Надання переваги суперницькому способу вирішення конфліктів [9].

Отримані дані є цікавими в руслі поставленої нами проблеми, оскільки у підлітковому віці спостерігається загострення як фізіологічних, так і психологічних процесів, відбувається включення людини в активне соціальне життя, вибудовуються різні типи стосунків з дорослими. Крім того, на нашу думку, соціальне утриманство може призводити до узалежненої поведінки. У сучасній психологічній літературі (Ц.П. Короленко, В.Д. Менделевич, О.С. Кочарян) існує унітарна схема, у рамках якої походження узалежненості пояснюється існуванням єдиних механізмів різного рівня (фізіологічного й психологічного). Психологічні механізми формування узалежненості є більш варіативними, ніж фізіологічні, і можуть бути умовно розділені на два типи: а) механізм психологічної травми й спроби упоратися з нею; б) деякі індивідні й характерологічні особливості — конституція, структурні порушення особистості, порушення розвитку особистості, тощо.

Джерела розвитку узалежненої особистості пов'язуються із психологічним розладом, причиною якого є незавершеність певних стадій розвитку у ранньому дитинстві (Б. Уайнхолд, Дж. Уайнхолд), або наявність специфічної інфантильної травматизації (А. Янов, Л. Бурбо, М. Балінт). Найбільш значущими для розвитку узалежненої особистості є стадії розвитку, пов'язані із встановленням психологічної автономії (М. Малер). Серед інфантильних травм до формування особистості узалежненого типу призводять фіксації на доедипальних стадіях розвитку: травми покинутості, відторгнення. У дорослості подібні дефекти розвитку або травми компенсуються побудовою міжособистісних стосунків із фіксацією на Іншому і засновані на фантазійних уявленнях і незрілих регуляторах, які закріплюють патерни узалежненості у поведінці.

Поняття «соціальне утриманство» в українській психологічній науці практично не вживають. Найближчим до нього є поняття «життєва стратегія», що його використовує російський психолог К. Альбуханова-Славська [6]. Вона визначає життєву стратегію як «принципову, таку, що реалізується в різноманітних життєвих умовах та обставинах, здатність особистості до поєднання своєї індивідуальності з умовами життя, до відтворення й розвитку» [6, с. 245]. У вузькому розумінні — це розроблення певного життєвого рішення для запобігання життєвим протиріччям.

К. Альбуханова-Славська докладно розглядає питання типології життєвих стратегій. Принциповим у визначенні життєвої стратегії, на думку дослідниці, є співвідношення типу особистості зі способом життя, у зв'язку з чим вона виокремлює два критерії життєвих стратегій: внутрішній і зовнішній. До внутрішнього критерію належить ступінь активності особистості в побудові власного життя. Зовнішнім критерієм є об'єктивні вимоги соціальної реальності. Активність — основний параметр, який проходить через усі сфери життя особистості і виявляється як «здатність до оптимального балансу між бажаним і необхідним» [6, с. 247]. Враховуючи це, усі життєві стратегії поділяють на два загальні типи: активні та пасивні. Соціальне утриманство можна розглядати в ракурсі пасивних життєвих стратегій за К. Альбухановою-Славською.

Явища соціального утриманства та соціального паразитизму проаналізувала російський соціолог Є. Балабанова [7]. Досліджуючи проблеми соціально-економічної адаптації, вона як основу для класифікації розглядає використання своїх або чужих ресурсів для життєзабезпечення. У контексті адаптації незалежне життєзабезпечення є її «позитивною» формою, що передбачає самореалізацію індивіда, його участь у суспільному виробництві, створенні матеріальних і духовних цінностей. Використання чужих ресурсів передбачає адаптацію в «негативній» формі, деструктивній для особистості та суспільства загалом. Формами негативної адаптації, на думку Є. Балабанової, є соціально-економічна залежність (соціальне утриманство) та соціальний паразитизм.

Соціальне утриманство дослідниця визначає як «стратегію поведінки людини, що має мінімальний обсяг соціальних «капіталів», не здатна самостійно забезпечити себе засобами до

існування, якій свідомо (часто добровільно й ініціативно) надають допомогу інші суб'єкти (суспільство, держава, установа чи інша особа)» [7, с. 47]. Специфіка таких взаємин, з погляду теорії соціального обміну, у тому, що той, кого підтримують, не здатний адекватно відповісти на допомогу й стає економічно залежним (економічна залежність є невід'ємною від соціальної) від того, хто дає. Вияви соціально-економічної залежності:

- економічна пасивність індивіда (соціальної групи);
- соціально-психологічні установки на патерналізм держави й отримання гарантованих матеріальних благ;
- усвідомлення свого права цю допомогу отримувати й готовність з огляду на це терпіти певні незручності й обмежувати свою свободу.

Ознаки соціального утриманства за Є. Балабановою цілковито збігаються з критеріями «вимагаючої поведінки» М. Левицької.

Соціальний паразитизм, на думку Є. Балабанової та інших соціологів, – це спосіб існування, за якого соціальний суб'єкт задовольняє свої потреби коштом інших, маючи змогу задовольняти їх самостійно [8, с. 106–107]. Зазвичай це стратегія поведінки «сильних», яка виявляється в зловживанні своїми перевагами: фізичною силою, владою, інтелектом, підприємливістю, навіть кількістю. Важливим є те, що згоди тих, хто надає ресурси, не питають, і об'єктом паразитизму є «нижчий» (чи такий, якого вважають «нижчим»), залежний від паразитувальника. Класичними виявами паразитизму Є. Балабанова називає крадіжки, пограбування, рекет, шантаж тощо.

Дослідниця наводить цікаві емпірично виявлені ознаки стратегій адаптації, ступеня та способів здебільшого вимушеного пристосування до наявної життєвої ситуації. Соціолог дослідила п'ять груп населення (підприємці, робітники, кримінальні елементи, домогосподарки й «отримувачі допомоги»), для яких було спрогнозовано найбільше стратегій життєзабезпечення з використанням чужих ресурсів. Типи установок на способи життєзабезпечення виявлено на підставі кластерного вторинного аналізу емпіричної інформації, одержаної під час репрезентативних масових опитувань. Є. Балабанова виокремила такі групи [9, с. 31–32]:

1. «Паразитувальники» – добре адаптовані, здебільшого задоволені життям молоді чоловіки з низьким рівнем освіти та люмпенською свідомістю, із завищеною самооцінкою, не зорієнтовані на самообмеження, з високою цінністю свободи (спритні пристосуванці з глибокою споживацькою свідомістю);

2. «Невдахи» – неадаптовані, здебільшого ті, хто програв унаслідок суспільних змін, безробітні, малозабезпечені, робітники з нестабільною зайнятістю, незадоволені життям, з ностальгією за минулим, з низькою самооцінкою, але високою цінністю соціальної захищеності в обмін на свободу особистості, з пасивним очікуванням поліпшення життя внаслідок державного патерналізму;

3. Високо адаптовані – люди з високою значущістю життєвого успіху й економічної незалежності, високим рівнем освіти й активною зайнятістю (включно зі сумісництвом), вербальним негативізмом щодо девіантних моделей поведінки та схильністю до них у реальному житті;

4. «Трудаги» – як правило, робітники з невисоким рівнем адаптованості, вираженим негативізмом щодо незаконних способів життєзабезпечення, стійкою установкою на самостійність і незалежність від держави у розв'язанні власних проблем, активною скерованістю на працю й добрий заробіток, з високою цінністю свободи, але низькою орієнтацією на життєвий успіх;

5. «Домогосподарки» – метафорична класифікація жінок з яскраво вираженою соціальною та психологічною залежністю, низьким оцінюванням свободи й низькими соціальними претензіями в професійній сфері, завищеними запитами щодо матеріального добробуту.

Цікавим для нас є кластер «невдахи», тому що він демонструє найтипівіший вид соціально-економічної залежності (соціального утриманства). Як зазначає автор [7, с. 55], для цієї групи характерні:

- висока цінність соціальної захищеності в обмін на особисту свободу;
- реальна залежність у життєзабезпеченні;
- стратегія виживання;
- екстернальний локус-контроль за подіями власного життя;
- пасивне очікування поліпшення свого життя, пов'язане передусім з державою.

Отже, основними відмінностями між соціальним утриманством і соціальним паразитизмом, з погляду Є. Балабанової, є можливість самостійно задовольняти свої потреби, свідоме бажання того, хто може задовольнити свої і ще чийсь потреби, вирішити чийсь проблеми й активність або пасивність у задоволенні своїх потреб стосовно того, хто надає цю допомогу. Такий поділ передбачає тільки крайні варіанти можливих форм поведінки. Це означає, що людина, яка

об'єктивно здатна заробити на життя, але цього не робить та очікує на допомогу ззовні, уже «випадає» з цієї класифікації. Так само «випадає» людина, яка має активні вимоги задовольнити свої потреби, але легальними методами.

Ми пропонуємо визначити соціальне утриманство як специфічне ставлення особистості до суспільства та інших людей, що виявляється в її установках і поведінці. Особливістю соціального утриманства є його спрямованість на одержання максимальної вигоди для себе, для власного життєзабезпечення, чого досягають шляхом використання інших людей та суспільства загалом за умов найменших затрат і зусиль зі свого боку.

Серед ознак соціального утриманства виокремимо такі:

1. Пасивність, яка виявляється в задоволенні власних потреб за допомогою власних зусиль, у суспільній діяльності;
2. Активність у своїх вимогах щодо задоволення власних потреб за допомогою інших (стратегія «Дай!»);
3. Патерналістське ставлення до держави;
4. Екстернальність локус-контролю за власним життям.

Важливим є висновок, зроблений М. Кліманською про те, що психологічною причиною виникнення соціального утриманства є механізм навченої безпорадності, завдяки якому людина перестає відчувати контроль за наслідками своїх дій та вимушена звертатися за допомогою до інших або підкорятися дії обставин [9].

Проведене спостереження за групами підлітків та молоді дозволяє стверджувати, що характерними особливостями системи життєвих переконань осіб з високим рівнем схильності до соціального утриманства є: негативізація образу соціального світу, що включає в себе зневажливе ставлення до законів, переконання в зобов'язаності світу щодо індивіда, специфічні критерії справедливого поділу («порівну» або «відповідно до потреб»).

Особам з високим рівнем схильності до соціального утриманства притаманні:

- особистісні характеристики – маскулітність, депресивність, низький рівень розвитку здатності до емпатії, низький рівень толерантності;
- стиль вирішення міжособистісних конфліктів – суперництво;
- домінуючі ціннісні орієнтації – матеріально забезпечене життя, розваги, байдужість до щастя інших людей.

Виокремлено два типи соціального утриманства, що різняться між собою способом вирішення конфліктної ситуації:

- активний – з переважанням суперницької позиції у вирішенні конфліктних ситуацій;
- пасивний – з низьким рівнем суперництва.

Спільними ознаками цих двох типів соціального утриманства є негативне ставлення до соціального світу та низька громадська активність. Пасивний тип соціального утримання характеризується більшим консерватизмом поглядів та переконаністю в зобов'язаності світу стосовно індивіда, прагненням до матеріально забезпеченого життя і розваг. Натомість у представників активного типу переважає зневажливе ставлення до соціальних норм, прагнення до маніпуляції ними, висока цінність особистої свободи.

Висновки. Виокремлені особливості соціального утриманства активно спостерігаються у підлітковому середовищі та молоді. Особливо вони підсилені трудовою міграцією, заробітчанством батьків, демонстрацією непродуктивних стратегій поведінки в родинному середовищі.

Соціальна робота з підлітками, схильними до соціального утриманства, полягає у:

- формуванні продуктивних життєвих сценаріїв, базованих на альтруїстичній, асертивній поведінці, а не на маніпулятивній, узалежненій;
- залученні підлітків до партнерської взаємодії з дорослими як у родинному житті, так і у громадському;
- формування відповідального ставлення до міжособистісних стосунків та всіх аспектів соціалізації (правової, екологічної, економічної та ін.).

Зазначені напрямки, включені в роботу соціальних працівників, слугуватимуть профілактиці негативних соціально-психологічних наслідків соціального утриманства серед підлітків та молоді.

Література

1. Lewicka M. Daj czy wypracuj? Szescienny model aktywnosci / M. Lewicka // Jednostka i społeczeństwo. – Gdansk, 2002. – S. 83– 101.
2. Lewicka M. Psychologiczne mechanizmy zachowań roszczeniowych / M. Lewicka // Od myśli i uczuć do decyzji i działań / Pod redakcją Dariusza Dolinskiego i Barbary Weigl. – Warszawa, 2001. – S. 111–127.

3. Reeder G. D. A schematic model of dispositional attributions in interpersonal perception / G. D. Reeder, M. D. Brewer // Psychological Review. – 1979. – № 80.
4. Wojciszke B. Multiple meanings of behavior: Constructing actions in terms of competence or morality / B. Wojciszke // Journal of Personality and Social Psychology. – 1994. – № 67.
5. Wojciszke B. On the dominance of moral categories in impression formation / B. Wojciszke, R. Bazinska, M. Jaworski // Personality and Social Psychology Bulletin. – 1998. – № 24.
6. Альбуханова-Славская К. А. Стратегия жизни. / К. А. Альбуханова-Славская – М., 1991.
7. Балабанова Е. С. Социально-экономическая зависимость и социальный паразитизм: стратегии «негативной адаптации» / Е. С. Балабанова // Социологические исследования. – 1999. – № 4. – С. 46–57.
8. Злобіна О. Суспільна криза і життєві стратегії особистості / О. Злобіна, В. Тихонович – К., 2001.
9. Кліманська М. Психологічні чинники соціального утримання / М. Кліманська // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2003. – Т. 5. – Ч. 5. – С. 152–156.

References

1. Lewicka M. Daj czy wypracuj? Szescienny model aktywnosci / M. Lewicka // Jednostka i społeczeństwo. – Gdansk, 2002. – S. 83–101.
2. Lewicka M. Psychologiczne mechanizmy zachowań roszczeniowych / M. Lewicka // Od myśli i uczuć do decyzji i działań / Pod redakcją Dariusza Dolinskiego i Barbary Weigl. – Warszawa, 2001. – S. 111–127.
3. Reeder G. D. A schematic model of dispositional attributions in interpersonal perception / G. D. Reeder, M. D. Brewer // Psychological Review. – 1979. – № 80.
4. Wojciszke B. Multiple meanings of behavior: Constructing actions in terms of competence or morality / V. Wojciszke // Journal of Personality and Social Psychology. – 1994. – № 67.
5. Wojciszke B. On the dominance of moral categories in impression formation / V. Wojciszke, R. Bazinska, M. Jaworski // Personality and Social Psychology Bulletin. – 1998. – № 24.
6. Al'buhanova-Slavskaia K. A. Strategija zhizni. / K. A. Al'buhanova-Slavskaia – M., 1991.
7. Balabanova E. S. Social'no-jekonomicheskaja zavisimost' i social'nyj parazitizm: strategii «negativnoj adaptacii» / E. S. Balabanova // Sociologicheskie issledovaniia. – 1999. – № 4. – S. 46–57.
8. Zlobina O. Suspil'na kriza i zhittevi strategii osobistosti / O. Zlobina, V. Tihonovich – K., 2001.
9. Klimans'ka M. Psihologichni chinniki social'nogo utrimanstva / M. Klimans'ka // Problemi zagal'noi ta pedagogichnoi psihologii. Zbirnik naukovih prac' Institutu psihologii im. G. S. Kostjuka APN Ukraini. – K., 2003. – T. 5. – Ch. 5. – S. 152–156.

Яремчук В.В.

СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА С ПОДРОСТКАМИ, ИМЕЮЩИХ СКЛОННОСТЬ К СОЦИАЛЬНОМУ ИЖДИВЕНЧЕСТВУ

В статье поднимается проблема социального иждивенчества среди подростков. Определены социально-психологическое содержание указанного явления, обосновывается необходимость проведения целенаправленной социальной работы с такими подростками. Источников - 9.

Ключевые слова: социальное иждивенчество, социальный паразитизм, стратегии поведения, жизненные сценарии.

Yaremchuk V.V.

Social work with adolescents, have a tendency to social dependency

The article raises the problem of welfare dependency among adolescents. Defined socio-psychological content of this phenomenon, the necessity of targeted social work with such teenagers. -9 Sources.

Key words: social dependency, social parasitism, behavioral strategies, life scenarios.

Яремчук Віталія Василівна – кандидат психологічних наук, викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ.